

'מעשה בשפחתו של מסיק אחד ברימון שהטילה נפל לבור...'. המגן-אברהם (תקכו סק"כ) הוכיח שמצוה לקבור נפלים [וזה דלא כדברי חות יאיר (סה, בסעיף ו בתשובה) שכתב להוכיח מכאן שאין צריך]. וכתב שזה שמוזכר בכמה מקומות בור שמטילין בו נפלים – אפשר שגם בהשלכה לבור מתקיימת מצוה קבורה. או אפשר שמדובר בשפיר שאינו נפל ודאי.

ובחזון איש (יו"ד רה, ט) כתב לחלוק על הסברים אלו, שהרי כיון שאינו משתמר בבור, כמו שאמרו כאן – אין זו קבורה, ומצות קבורה מתקיימת רק בסתימת הגולל. ומה שכתב שמדובר בשפיר – עדיין ייאסר מספק שמה הוא נפל. ועוד, לפי תירוץ אחד שבגמרא כאן מדובר בנפל ודאי. והסיק שם שנראה עיקר כדעת מגן אברהם שיש מצות קבורה בנפלים, ואותו בור שמטילים בו הנפלים לא נעשה ברצון חכמים, אלא נשים הזונות שהיו בושות בדבר הטילהו שם.

מבואר בתוס' ובתורא"ש שהיתה זו שפחה כנענית והטילה לבור נפל שלה.

והנה לשיטת ר' שמעון (ביבמות סא. ועוד) אין עכו"ם מטמאין באהל משום 'אתם קרויין אדם ואין העכו"ם קרויין אדם' (והלכה כדבריו לשיטת הרמב"ם), והרי מבואר כאן שבן השפחה מטמא באהל, ומוכת שעבד כנעני בכלל 'אדם'. וכן מורים פשוט הדברים – ע' ויקרא כו, כח וברש"י; גטין לח: ערכין כח. וברש"י ד"ה מאדם; תוס' מגילה כג: ד"ה ואדם.

ואולם בבית יוסף (או"ח קנט, יג) הביא בשם המנהיג, שאין ליטול ידים מעכו"ם ועבד, לפי שאינם בכלל 'אדם'. [וכן יש להעיר מדברי התוס' בסנהדרין טו. (ד"ה אדם) אחד תירוצא, שאין במשמע לגמרא לפרש לשון 'אדם' שבמשנה על עבד. אם כי אין משם ראיה, שלשון תורה לחד ולשון חכמים לחד].

ויש מקום ליישב לפי דעת הסוברים שטומאה רצוצה דינה כמגע ולא כאהל (ע' במצוין ביוסף דעת נזיר גג-נד) הלכך מטמאה אף במי שאינו קרוי 'אדם'.

ולפי זה יש להעיר בגטין כג: שאמרו 'מה אתם בני ברית אף שלוחכם', הומ"ל 'מה אתם אדם אף שלוחכם אדם', אלא שלא נחית למחלוקת התנאים אם עכו"ם בכלל 'אדם'.

וע"ע בפרי מגדים שם (טו); שדי חמד (פאת השדה מערכת א, ט) בית האוצר (א, ט); דובב מישרים ח"א סה.

ויש ליישב בזה הפירוש המובא ברש"י, וכ"כ רש"י בע"ז מב, שאותו כהן חכם היה ומורה הוראה. והקשה על כך הלא אין לו להטמא לנפלים אפילו היו קרוביו – אך י"ל שאותו כהן סבר שאין עבדים מטמאים באהל. [ורש"י בפסחים (ט) כתב שהיה הכהן קרוב. ומשמע שפירש שהיה זה נפל של הגבירה ולא של השפחה (ע"ש בתוס' שצדדו בזה. וכ"כ מהר"ם חלאוה). ועל כן הוסיף רש"י שלא נזהר באזהרת טומאה, וגם לא הזכיר שם שהיה חכם ומורה הוראה].

דף טז

'כאן שבדקה עצמה כשיעור וסת' – יש מי שצדד ששיעור וסת שאמרו כאן הוא שש שעות או שעה אחת (כדלהלן סג: לענין שיעור עונה), ואין זה 'שיעור וסת' המוזכר לעיל בגמרא במשל של שמש יוצא ועד נכנס, שפשוט שבשיעור זה אין לחוש לכלום וטהורה (עפ"י אוצר חיים. ובזה ישב כמה קושיות).

גם מיושבת קושית הגרע"א, מה חידוש יש שטמאה בשמצאה בסמוך לוסת, הלא אשה שיש לה וסת אינה מטמאת למפרע. ולהאמור החידוש הוא שטמאה למפרע משעת הוסת. וכנראה רעק"א הבין שהכוונה כאן בסמוך ממש לוסת. גם משמע שנקט שאשה שראתה לאחר וסתה בתוך מעת לעת אינה מטמאה למפרע אלא משעת וסתה ולא קודם לכן. ובספר לקוטי הלכות לעיל ד צדד לומר שטמאה למפרע מעת לעת.

גם בחוות דעת (קפד סק"ט) נראה שהבין 'כשיעור וסת' בסמוך ממש. ועל כן הקשה כיצד יכולה לצמצם לבדוק בדיוק אז, הלא אם תבדוק מעט אחר כך הריהי טמאה, ואם תבדוק מקודם הלא בדקה בשעת הוסת. וזוהו כתב להוכיח שבדיקה בשעת הוסת שאמרו היינו מוך דחוק במשך כל זמן הוסת [ובערוך לנר נקט שא"צ מוך דחוק ונשאר בקושיא]. אך קשה לפי דבריו אם צריך מוך דחוק בכל משך הוסת, מה יש לדון בבדיקה כשיעור וסת לאחר הוסת (וכפי שתמה החזו"א פ,כב), אך לפי האמור שיעור וסת שבכאן הוא שיעור ארוך וא"כ אין כל הוכחה מכאן. וע"ע מים חיים; חזו"א פ,כא.

(ע"ב) 'אמר רבי יוחנן: אסור לאדם שישמש מטתו ביום. מאי קרא שנאמר יאבד יום אולד בו והלילה אמר הרה גבר – לילה ניתן להריון ויום לא ניתן להריון'. אף על פי שלהלן אמר רבא שבבית אפל מותר לשמש ביום, וכן תלמיד חכם מאפיל בכסותו ומשמש, אך כבר כתב הרמב"ם (איסורי ביאה כא, ט) שגם בתלמיד חכם המאפיל אין נזקקים לדבר אלא לצורך גדול, ומסתבר שגם בבית אפל כן הוא [אם כי קשה על כך לכאורה מהסוגיא בכתובות סה, וצ"ל שמדובר שם כשאירע אונס שלא היה יכול לקיים מצות עונה בליל שבת, שזה גם כן נחשב צורך גדול לקיימה ביום כשיש בית אפל, ואין לחייב האשה למחול], גם בית אפל לא שכיח – על כן שפיר יש לומר לילה ניתן להריון ולא יום. [ומהרש"א כתב שרבי יוחנן חולק ואוסר אף בבית אפל ובהאפלת כסות, ורק לריש לקיש שלמד מבוזיה דרכיו ימות מותר בבית אפל, ורבא נקט כריש לקיש. אך קשה שאם כן מדוע אמר רבא (ביבמות לו) הלכה כריש לקיש בשלשה דברים, הלא היה לו לומר ארבעה – אלא מוכח שדברי רבא הללו מיושבים גם עם דעת רבי יוחנן] (עפ"י אגרות משה אה"ע ח"א קב. ע"ע במובא ביוסף דעת כתובות סה: וע' מג"א רמ סקכ"ו והכמת שלמה שם סעיף יא; שעה"צ אות כח).

'ריש לקיש אמר מהכא בוזיה דרכיו ימות'. אין זה בתורת עונש, שהרי אין ענינו של ספר משלי בדיני עונשין, אלא כך אומרת חכמת שלמה, שאדם המהלך בדרך מבוזה אין לו זכות קיום בעולם הזה. ומי הוא ה'בוזיה דרכיו' שבן מות הוא – זה הפועל פעולה שעל ידה עלול להתגלות מום באדם, כמו שפרש"י שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו. [ומצינו כיוצא בזה, שעל שלא נהגו תלמידי רבי עקיבא כבוד זה בזה, מתו בפרק אחד – הרי שמי שחסרה לו מעלת כבוד הבריות, לא זו בלבד שהשלימות נעדרת ממנו אלא נפגע ונענש עד מאד] (עפ"י שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ ו תשל"ב).

'ואילו רשע או צדיק לא קאמר כדר' חנינא דאר"ח הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים'. דייקן לומר 'לא קאמר' – בבחינת 'דיבור' שיש בו השפעה על הברואים בעולם השפל, אבל בבחינת 'מחשבה' שאין לה מבוא לעולם השפל ולברואיו החומריים, כבר יודע הקב"ה מה יהא בסופו של אדם זה, צדיק או רשע (עפ"י באור ר"מ אלשיך לאיכה ג, לו; יערות דבש ח"א יג; אוהב ישראל ר"פ ראה; אור החכמה וישלח. וע' במש"ה בכ"מ ססתירת 'ידיעה ובחירה' אינה שייכת אלא בידיעת ברואים שהידיעה חוץ מהם, ולא בידיעת הבורא יתב' שידיעתו אינה דבר נפרד ממנו).

[ובזה מתורצת קושית התוס', היאך ראה חזקיה שיצאו ממנו בנים שאינם יראי שמים – כי החכמים ברוח הקדש יכולים להשיג מחשבת הבורא ב"ה על ידי שמדבקים נשמתם במחשבת ה', ומשיגים יותר ממה שהנביא שומע בדבר ה', וזה ענין אמרם (ב"ב יב) 'חכם עדיף מנביא'. יערות דבש שם]. ע"ע במצוין ביוסף דעת מגילה כה.

*

'... ומבואר בתיקוני זוהר חדש (קכא. ד"ה עוד לפ' וירא) שמכריזין עליו קודם שבא לעולם הזה חכם או טיפש וכו' הכל כמו שנמצא בגמרא, ומוסיף בזוהר-חדש עוד: 'בעל רוח הקודש או לאו בעל רוח'ק, ואילו צדיק ורשע לא קאמר' – הרי דיכול להיות רוח הקודש ויהיה רשע (והוא מחמת שאבותיו קדשו את עצמן בשעת תשמיש ע"ש), ועל זה ידו הדווים' (אילנא דחי' לרמ"מ מרימנוב ס"פ ואתחנן – מהרה"ק מאפט).

*

'עיקר השתדלות אדם בעולם הזה הוא ביראת שמים, כמפורש בכתוב מה ה"א שאל מעמך כי אם ליראה. ובנידה (זו): דצדיק ורשע לא קאמר, דחין מיראת שמים – מקרא זה, ע"ש, דצדיק ורשע תלוי ביראת שמים, דמי שעושה המצות מצד הרגלו מנעוריו מצות אנשים מלומדה לא שייך לקרותו צדיק על זה, וכן לא ימלט שלא יהא רשע לפני המקום כשיפגענו יצרו בתאוה וכיוצא, כמפורש בכתוב אך אין יראת אלקים וגו' והרגני על דבר וגו', ונאמר את האלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם – שזה תכלית בריאת האדם, ושמירת המצות נכלל ביראת שמים וכמו שאמרנו דהא תליא ונמשך ממילא זה מזה... ובדברים רבה (פי"א) חייכם כל החכמה וכל התורה דבר אחד קל הוא, כל מי שמתירא אותי ועושה ד"ת כל החכמה וכל התורה בלבו כו'... כי עיקר החכמה הוא ההכרה שיש בורא ואז ממילא יפול עליו היראה ומצד זה נקרא התורה 'תרעא', וכן נקראין סנהדרין 'יושבי שער', ובתורה 'השערה' – לתרע בי דינא, היא התרעא לדרתא והשער לד' כי הם חכמי תורה שבעל פה שהש"י מסר התורה לידם...' (מתוך דברי סופרים לר"צ הכהן, יג. וע"ע רסיסי לילה כא מג; לקוטי מאמרים עמ' 132; מחשבות חרוץ דף כו).

*

'ואם יש בספרים ההם (ספרי היונים) קצת דברים מועילים, יש בהם כמה נזקים, ושועלים כרמים מחבלים ומושכים המתמיד בהם בחבלי השוא... ולנו ללמוד ולירא ממה שאמרו על בן סירא שעם היות בו קצת דברים נאים עד שהביאום חכמינו בגמרא ופעמים יכנום בשם מקרא, ולפי שיש בו דברים בטלים אסרו להגות בו (ע' סנהדרין ק:), כל שכן באלה שגורמים לסור מאחרי ה', היחוק אדם בלבו דברים כנגד התורה וידיו לא תבצענה...' (מתוך שו"ת הרשב"א ח"א תיד). וכתבו ראשונים שלא אסרו להגות בבן סירא אלא בקבע, אבל ראוי לקרות בו לעתים ללמוד ממנו חכמה ומוסר, וכשם שהביאו מבן סירא בתלמוד, משא"כ בספרי מינים ממש (עפ"י ריטב"א ב"ב צח, והובא בדרכי משה יו"ד רמזט וע"ש בהגהות הרמ"א סעיף ד). ובשו"ע הגר"ז (בהל' ת"ת) כתב שרק לת"ח הותר ללמוד בשאר חכמות באקראי, שמתוכם יוכל ללמוד דברי תורה ויראת שמים ודרך ארץ, אבל לא שאר העם. ובספרי מינים אסור אפילו באקראי, אף לא ללמוד מתוכם איזה מוסר ויראת שמים. ולכן גם כשדבריהם הובאו בספרי ישראל צריך לזוהר מהם.

'... ולכן בן סירא היה כלול טוב ורע כדאיתא בפרק חלק דהוא מספרים חיצונים, ומילתא מעליותא דאית ביה דרשינן עיין שם, וכן בב"ק (צב:) קראוהו כתובים, כי באמת היתה נפש יקרה רק דיצאה לחיצונים ומשם נלקחה...' (מתוך צדקת הצדיק קכה). עוד על בן סירא ומוצאו – ע' בספר מנחת עני לר"ד זינצהיים, בסוף ח"א בחקירה שלישית, ובמקומות הרבים שהביא ידדי הגר"י בן דוד שליט"א ב'יוסף דנת' נדה מהדורה ראשונה, במילואים שבסוף חוברת צב.